

Översikter och meddelanden

Nyliberalism i massmedierna. En undersökning av de nyliberala idéernas genombrott i dagstidnings- och TV-debatt

1. Inledning

Den mest påtagliga ideologiska förändringen i Sverige under 1980-talet var "höger vågen", då främst nyliberala men även konservativa idéer trängde in i och påverkade kulturklimatet, medan det under 70-talet blåst andra vindar. I denna artikel redogörs för en studie vars syfte varit att följa denna ideologiska förändring i några stora massmedier. En första fråga har varit när höger vågen fick sitt genombrott i svenska massmedier. En andra fråga rör vad som hänt med höger vågen under 80-talets slut. Har den vänt? Har den förstärkts? Har den mött opposition?

En ideologisk förändring som fått ett så kraftigt genomslag som denna skulle kunna studeras på ett otal områden och med många metoder: genom opinionsundersökningar inom olika grupper och genom studier av allehanda kulturytringar från innehållet i tidningar och etermedier, till litteratur, arkitektur och mode. Det är tänkbart att man då skulle urskilja likartade mönster för trendens utveckling.

Här har den politiska debatten i massmedierna undersökts. En kvantitativ innehållsanalys behandlar åsikter i debattartiklar i Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet under åren 1969–89. En mindre studie gäller hur vissa frågor behandlats i ett av TVs aktualitetsprogram, Magasinet.

De personer som deltar i den offentliga politiska debatt som studeras är så gott som samtliga elitaktörer av ett eller annat slag (se avsnitt 3). Det finns inga garantier för att dessas åsikter speglar åsikterna hos majoriteten i Sverige. Olika opinionsstudier från USA, Storbritannien och Sverige tyder tvärtom på att den högersvängning i politiken eller den offentliga debatten som ägt rum i dessa tre länder *inte*, vid tidpunkten för studierna i fråga, hade motsvarats av samma högersvängning hos huvuddelen av befolkningen. I vissa frågor som t ex nedskärningar i den offentliga sektorn märktes nästan ingen högerförskjutning alls i folkflertalets inställning, men en kraftig sådan hos eliternas.¹

Resultatet av massmedieanalyserna pekar tydligt på ett genombrott för nyliberala idéer på den offentliga politiska debattens område i början av 80-talet och mindre tydligt på en försvagning av dessa idéers genomslag, eller på en ideologisk polarisering, under 80-talets sista år.

Det viktigaste ideologiska inslaget i den svenska höger vågen har varit nyliberalism. En annan internationellt sett betydande högerströmning är nykonservatismen. Ideologierna har i undersökningen operationaliserats som uppsättningar av idéer. De viktigaste av dessa presenteras nedan.

2. Nyliberalism och nykonservatism

Nyliberalismens essens är den ohämmade marknads ekonomin, en kritik av välfärdsstaten och över huvud taget av statligt inflytande på olika områden i samhället. Sitt starka fäste har den i USA där dess affischnamn som Milton Friedman, Robert Nozick, James Buchanan, Ayn Rand m fl hör hemma. Dessa författare står för en rad olika idéer om samhället och individen som är besläktade med laissez-faire-liberalism och har ett starkt inslag av individualism. Idéerna har kommit i ropet i västvärlden under 70- och 80-talen och tycks nu skölja in även i Östeuropa. Nyliberalismen har rötter i nationalekonomiskt tänkande.

Nyliberalismen är liberal men däremot inte helt igenom "ny". Många av dess centrala idéer återfinns hos tidigare liberaler, speciellt laissez-faire-liberaler. Vissa idéer är nyare än de klassiskt liberala, men ofta består nyheten enbart i ny uppmärksamhet och nytt inflytande för gamla verk och idéer.

Olika översiktsverk delar upp denna högerströmning på olika sätt och skiljer t ex på den ekonomiska Chicago- respektive Österrikeskolan, Public Choice, libertarianism och objektivism. Teorin om det mänskliga kapitalet samt rörelsen för äganderätt nämns också.

Nedan redogörs för några centrala idéer i nyliberalismen betraktad som en sammanhängande ideologi. Idéerna har hämtats från ett begränsat urval böcker om samhällsteori och politisk teori. Rent ekonomiska idéer finns inte med i urvalet, inte heller sådant som främst är

en kritik av socialismens idéer eller praktik. Idéerna handlar om generella samhällsfrågor och kan vara såväl empiriska som normativa.

Harmonitanken är en viktig liberal idé som också återfinns på annat håll och innebär att det kapitalistiska samhället i grunden karaktäriseras av harmoni. Det finns inga fundamentala intressekonflikter, som socialister hävdar. Tillåts bara marknaden att fungera utan styrning och ingrepp gör dess inbyggda harmoni att allt samhällsligt liv ordnar sig till det bästa: "All men's impulses, when motivated by legitimate self-interest, fall into a harmonious social pattern." (Bastiat 1964)

Statsidealet varierar mellan olika nyliberala skolor och författare från dem som i likhet med Friedrich Hayek (som möjligen faller utanför den nyliberala ramen), vill se en stat med relativt omfattande plikter och befogenheter, till dem som inte vill se någon stat över huvudet utan förordar en helt otyglad marknad, som David Friedman. (Hayek 1983 och Friedman 1973) Mellanvarianter utgörs tex av Milton Friedmans moderna variant av nattvaktarstaten och Robert Nozicks minimala stat. (Friedman 1980 och Nozick 1986) Gemensamt för de olika nyliberala statsidéerna är att de utgör en kritik av den moderna välfärdsstaten, vilken uppfattas som för omfattande och reglerande.

Marknaden betraktas i dubbel bemärkelse av nyliberalerna som en modell. Dels uppfattas den som ett föredöme, något eftersträväsvärt, som i allmänhet ses som fjättrat av den omfattande staten, dels har den fått tjänstgöra som vetenskaplig modell, dvs en fiktiv konstruktion som olika verkliga förhållanden liknas vid, främst för att som Buchanan och Tullock samt andra företrädare för Public Choice-skolan analysera det politiska beslutsfattandet. (Buchanan & Tullock 1974) Det finns också andra försök att använda marknadsmodellen på vitt skilda system som språk, kultur och vetenskapens framväxt.

Av stor vikt för nyliberalismen är *individualismen*, som kan tolkas på olika sätt. Buchanan/Tullock talar tex om det individualistiska postulatet i betydelsen att den individuella människan utgör den centrala filosofiska enheten. (Buchanan & Tullock 1974:265)

Economic Man tillhör ett släkte som befolkar hela den nyliberala litteraturen och på sina skuldror bär många av de centrala resonemangen i genren. Idén är tex helt grundläggande för Public Choice. Den ekonomiska människan strävar alltid efter att maximera sin egen nytta och är rationell i bemärkelsen att hon kan ställa olika handlingsalternativ mot varandra och urskilja det alternativ som bäst gynnar hennes intressen. Den rationella individens intressen är alltid manifesterade och subjektivt upplevda.

Flera av de nyliberala författarna utgår från olika na-

turrättsteorier eller en teori om okränkbara rättigheter som tillkommer varje individ. Mest central är äganderätten. (Se tex David Friedman 1973.) Det är också denna rättighet som är mest specifik för nyliberalerna, som inte är de enda som drar sina moraliska slutsatser från idén om okränkbara rättigheter.

Det nyliberala frihetsbegreppet skiljer sig från ett frihetsbegrepp som exv används i socialistiska ideologier och även av socialliberaler, genom att vara negativt. Med detta förstås att frihet inte ska ses som faktiska möjligheter att förverkliga livsprojekt, utan innebär frånvaron av tvång. (Se tex Hayek 1983:29-30.)

Nyliberalerna ser sig ofta utmanade att diskutera vad en "rättvis" fördelning är, då ju en ökad jämnhet i fördelningen av resurser är ett av de viktigaste målen för socialister och socialdemokrater. Nozick avvisar en rättvisepincip som baserar sig på mönstret för en viss aktuell fördelning, tex att alla ska ha lika mycket eller att fördelningen ska gynna de förtjänstfulla. (Nozick 1986:175-186) Nozick argumenterar istället för en rättvisepincip som bygger på hur fördelningen har uppstått. Fördelningen är rättvis om den uppkommit i enlighet med vissa idéer om hur förvärv av egendom bör gå till.

Nykonserverismen kan ses som en sammansmältning av de nyliberala idéerna om en minskning av det statliga inflytandet på många samhällsområden med konservativa idéer. Bland dessa märks hyllandet av klassiska konservativa värden som nationen, familjen och religionen.

3. Nyliberalism i dagstidningsdebatt²

Undersökningen prövar om högeridéer, i betydelsen de ovan refererade nyliberala idéerna och några konservativa idéer (som handlar om familjen, nationen och traditionella kvinnoroller, se kodschemat efter artikeln) blivit relativt sett vanligare på två stora tidningars debattsidor. Frekvensen av högeridéer i förhållande till andra, konkurrerande idéer om samma fenomen har mätts i en kvantitativ innehållsanalys av ett urval av debattartiklar i Dagens Nyheter mellan 1969 och 1989 och i Svenska Dagbladet under tre perioder, 1975-77, 1981-83 och 1987-89.

3.1 Metod och analysinstrument

Valet av en kvantitativ innehållsanalys för tidningarna var naturligt då studiens syfte var att få en övergripande bild av idéutvecklingen över en längre period. Det var då nödvändigt att finna en metod som tillät genomgång av ett stort antal enheter. De enheter som valdes var debattartiklar. Som instrument för att göra denna jämförelse över tiden konstruerades ett kodschema med utgångspunkt från högeridéer i den ideologiska litteratu-

ren. På grundval av provkodningar korrigerades kodschemat så att dess formuleringar kom att ligga närmare den svenska debatten. Strävan var att undersöka förekomsten av de idéer som ovan karakteriserats som nyliberala eller nykonservativa. En måttlig anpassning var dock nödvändig för att få med en del högeridéer stöpta i svensk form men relaterade till det nyliberala budskapet.

Kodschemat konstruerades som en lista av viktiga nyliberala idéer, samt några konservativa. Att enbart mäta frekvensen av högeridéer hade kunnat leda till tolkningsproblem. En ökad frekvens skulle kunnat tyda på en politisering i höger-vänstertermer av debatten, snarare än ökad dominans för högeridéerna, om nämligen sådana idéer som motsäger de nyliberala också skulle visa sig ha ökat. Därför har till varje nyliberal idé konstruerats en mot- eller alternatividé. Det är en annan idé om det fenomen som den nyliberala idén handlar om. Ofta skulle dessa idéer betecknas som socialistiska eller socialliberala. I kodschemat betecknas de nyliberala/konservativa idéerna med "a" och deras "antiidéer" med "b".

3.2 Dagstidningsdebatt som kulturindikator

Dagens Nyheter är Sveriges största morgontidning, debattledande och huvudstadspress. Den är ett viktigt debattforum där den som söker nå ut med sitt budskap gärna vill komma till torgs. Huvuddelen av materialet utgörs därför av debattartiklar i DN. Under hela den undersökta perioden förekommer debattartiklar så gott som varje dag, först på ledarsidan, småningom på en egen sida.

DNs debattsida bör fungera som en god kulturindikator. Det vore dock orimligt att ha några generaliseringsanspråk till massmedier över huvud taget utifrån endast en tidning. Svenska Dagbladet valdes i egenskap av en av Sveriges största morgontidningar, Stockholms andra morgontidning. Nio år har undersökts för SvD till skillnad från de 21 år som studien av DN täcker.

Istället för debattartiklar kunde någon annan del av tidningen ha valts, t ex ledarna. Debattartiklarna bör dock vara bättre kulturindikatorer. Även om urvalet av

artiklar till debattsidan i viss mån indikerar inställningen hos debattredaktören för tidningen, är debattartiklarna författade av ett stort antal olika personer, de flesta med inflyttsrika positioner i samhället. Innehållet i tidningarnas ledare är däremot knutet till ett litet antal personer. Vilka intressen man än bedömer att denna lilla grupp företräder, förefaller det mycket troligare att en ledarsida skulle avvika från en ideologisk trend, än att det sammantagna innehållet i debattartiklar under en lång period skulle göra det.

Urvalet av debattartiklar för analys har gått till så att fyra veckor (i princip första veckan i februari, april, oktober och december) har tagits ut. Detta gör 28 artiklar per år, för DN sammanlagt 588, för SvD 252 och totalt 840 artiklar. Resultatet redovisas i treårsperioder. Varje period omfattar alltså 84 artiklar.

Vad gäller studiens reliabilitet har kontroller gjorts av såväl inter- som intrasubjektivitet. Intrasubjektiviteten, alltså överensstämmelsen mellan samma persons bedömning av materialet vid olika tidpunkter, visade sig god. Intersubjektivitetsbedömningen, dvs möjligheten för en annan person att med samma instruktioner och kodschemakomma till samma resultat, tydde inte på slumpmässiga avvikelser i grundkodningen. Däremot visade den på problem med att nå överensstämmelse mellan olika kodare för vissa av variablerna. Med förtydligande av instruktionerna och kanske eliminering av några variabler borde dock undersökningen kunna upprepas av annan person med tillfredsställande överensstämmelse.

3.3 Våg på tillbakarullning?

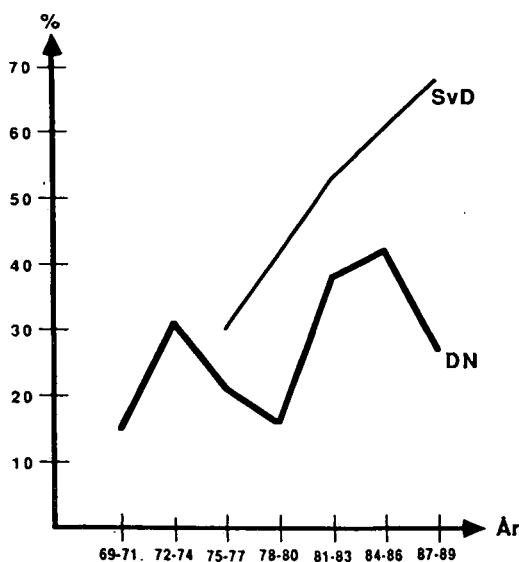
Studien av förekomsten av högeridéer respektive idéer alternativa till dessa på de båda debattsidorna gav följande resultat:

Ovan framgår att flertalet artiklar inte uttryckte idéer som kunde klassificeras enligt kodschemat. Sammanlagt fick 37% av DN:s artiklar någon markering och 30% av SvD:s.

Det intressantaste måttet på "höger vågen" har jag sett som förhållandet mellan högeridéerna och deras antiidéer. Nedanstående kurva visar detta förhållande:

Tabell 1. Markeringar för höger- och antihögeridéer i DN och SvD, absolut frekvens. Siffran för DN till höger, för SvD till vänster. SvD har endast analyserats för tre perioder. (84 artiklar per tidning och treårsperiod har undersökts.)

	DN 69-71	DN 72-74	SvD/DN 75-77	DN 78-80	SvD/DN 81-83	DN 84-86	SvD/DN 87-89
Höger	6	9	8 7	7	19 23	15	40 13
Anti- höger	34	20	19 26	38	17 37	21	19 35

Figur 1. Högervågen i DN och SvD.

Kurvorna visar andelen markeringar för högeridéer i DN respektive SvD. (Dessa kurvor är känsliga för enskilda "extrema" artiklar, dvs enstaka artiklar med många markeringar. Kurvorna för andelen artiklar med *någon* markering för högeridéer är dock snarlika dessa, vilket visar att det inte finns många "extrema" artiklar i materialet.)

Det man kan utläsa av DN-kurvan är alltså att debatten gled åt höger mellan perioderna 69-71 och 72-74 varefter högerargumenteringen avtog i förhållande till de alternativa idéerna. Från slutet av 70-talet eller början av 80-talet gick debatten återigen åt höger, denna gång ännu kraftigare. Mot slutet av 80-talet förefaller dock högervinden åter ha mattats.

De båda kurvorna kan bara delvis jämföras, eftersom endast tre treårsperioder analyserats för SvD. Trenden i SvD förefaller dock okomplicerad: uppåt.

Några olika avsnitt av kurvorna kräver kommentar. För det första nedgången mellan 72-74 och 78-80 i DN-kurvan, för det andra den kraftiga stigningen i kurvan i DN efter nedgången och i SvD från perioden 75-77 samt för det tredje nedgången mellan perioderna 84-86 och 87-89 i DN-kurvan.

3.3.1 Nedgången under senare hälften av 70-talet

En tänkbar förklaring till att andelen uttryckta högeridéer i materialet är lika liten i slutet av 70-talet som tio år tidigare, är att resultatet verkligen speglar en minskad representation av högeridéer under denna period, antingen av någon anledning just på DN:s debattsida,

eller också i större delar av kulturklimatet. En liten vänsterkrusning kanske?

En studie av tab 1 visar att det framför allt är antalet alternatividéer till högeridéerna som är högre under nedgången än tidigare. Sedan sker en kraftig uppgång att antalet uttryckta högeridéer som väger upp det faktum att det knappt sker någon nedgång i antalet alternatividéer jämfört med perioden innan. Någon uppgång i frekvensen högeridéer sker inte före 80-talet.

Man kan också specialstudera alternatividéerna genom att skilja ut de idéer som är mer utpräglat vänsteridéer från dem som är av annat slag, tex socialliberala idéer, (se vidare nedan). Man finner då att de alternatividéer som givit upphov till nedgången i kurvan inte är utpräglat vänster utan av nästan alla de sorter som finns i kodschemat. Det är alltså inte fråga om någon liten vänsterkrusning.

En annan tänkbar förklaring är att någon viss fråga som mestadels debatterats i termer av antihögeridéer råkat bli överrepresenterad i materialet under perioden. En genomgång av materialet tyder inte på att så är fallet. De artiklar det gäller behandlar vitt skilda ämnen, från älvutbyggnad, THX och bilavgifter i innerstan till kärnkraft, hemsjukvård och spädbarn på daghem.

En trolig förklaring är slumpen, eftersom nedgången inte har att göra med varken frekvensen av höger- eller rena vänsteridéer eller förekomsten av något speciellt debattämne.

3.3.2 Den kraftiga stigningen i början av 80-talet

Alla olika sätt att analysera resultatet på, plus naturligtvis en rad andra fakta, talar för att denna uppgång speglar en verklig ideologisk förändring i medierna. Undersökningsresultatet verkar säkert därför att det är detsamma för DN och SvD och därför att uppgången i båda tidningarna är kraftig. För att uppgången är genuin talar vidare att man kan dela upp materialet i mindre delar och få samma resultat för varje enskild del.

Resultatet är jämförbart med en undersökning av den ekonomiska nyliberalismens genombrott i etermedierna. I denna undersökning studeras radioprogrammet *Ekonomiska klubben* och TV-programmen *Pejling* och *Magasinet* vid tre tidpunkter, 1968, i början av 80-talet och 1986 (Lönnroth 1988). Under perioden syns en rad förskjutningar från ett keynesianskt till ett nyliberalt synsätt i ekonomiska frågor. I Sverige, skriver Lönnroth, dominerade det keynesianska tankemönstret helt fram till och med mitten av 70-talet. Den ekonomiska nyliberalismens genombrott speglades inte bara i de ovan nämnda radio- och TV-programmen, utan även i TV-nyheterna. I artikeln redovisas en nyhetsundersökning som rör början och mitten av 80-talet (se nedan).

3.3.3 Sista periodens nedgång

Denna nedgång i andelen uttryckta högeridéer för DN förefaller väl förenlig med intrycket av mediedebatten under senare delen av 80-talet. Vissa undersökningar som inte gäller medieinnehåll visar också på en liten vänsterförskjutning (Holmberg 1989).³ I SvD pekar kurvan alltså istället spikrakt uppåt. Vill man spekulera i att en förändring i debattklimatet ägt rum under 80-talets sista år, verkar det dock inte orimligt att en sådan skulle slå igenom senare i SvD än i DN.

Ovan refererade studie av den ideologiska färgningen av inslag i TV-nyheterna pekar inte på någon nedgång. Den senare tidpunkten för undersökningen inträffar dock tidigare än den sista perioden i tidningsstudien. Den procentuella fördelningen av antalet TV-nyhetsinslag med ekonomisk-politisk inriktning under början respektive mitten av 80-talet såg ut som i tabell 1.2.

Som synes var skillnaden mellan 80-talets början och slut inte stor i denna kvantitativa undersökning av nyliberalismen i TV-nyheterna. Den lilla skillnad som finns mellan de båda perioderna pekar i olika riktning för de två nyhetsprogrammen. Denna undersökning kan varken sägas stödja eller tala emot resultaten från tidningsstudien.

3.3.4 Höger mot vänster

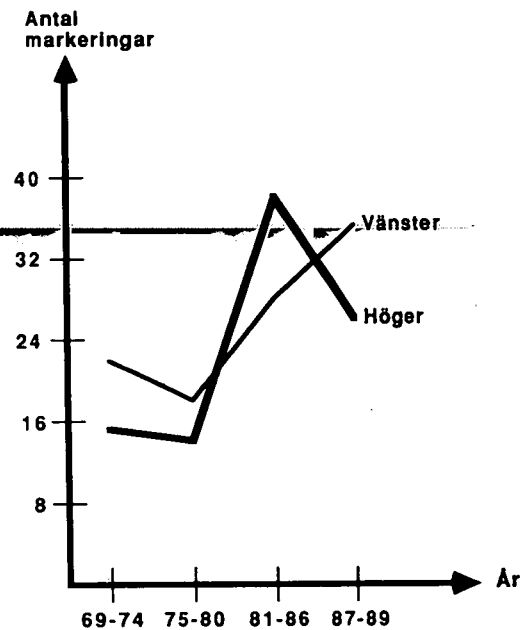
Ytterligare förståelse av den ideologiska svängningen i massmediedebatten får man om man studerar kurvor för höger- och vänsteridéer för sig. Genom att addera markeringarna för högeridéer för sig som i tabell 1, får man fram en "högerkurva". Det går inte att på samma sätt använda alternatividéerna som en vänsterkurva (de representerar olika slags ideologiska utmaningar mot högeridéerna, se ovan). Men bland dessa alternatividéer finns det sådana som länge har varit betydelsefulla inom vänstern, idéer som inte bara är defensiva argument från den offentliga sektorns försvarare mot 80-talets nyliberalism. Jag har valt ut fem sådana vänstervariabler (se kodschemat), nämligen

9b som uttrycker kravet på folkstyre, majoritetsstyre
12b som står för kollektivistiska, icke-individualistiska lösningar

14b som står för identifikation med förtryckta och svaga grupper

18b som kräver andra ägandeformer än privatägande
19b som uttrycker kravet på jämlikhet och distributiv rättvisa samt social och ekonomisk utjämning.

I nedanstående kurva för DN har materialet delats in i fyra perioder (istället för sju som ovan), för att talen inte ska bli alltför små. Den lodräta axeln visar den absoluta frekvensen markeringar för höger- respektive vänsteridéer. I kurvan har den absoluta frekvensen höger- respektive vänstermarkeringar fördubblats för den sista perioden, eftersom denna är hälften så lång som de övriga perioderna.

Figur 2. Vänster- och högerkurvor DN. Sexårsintervaller.

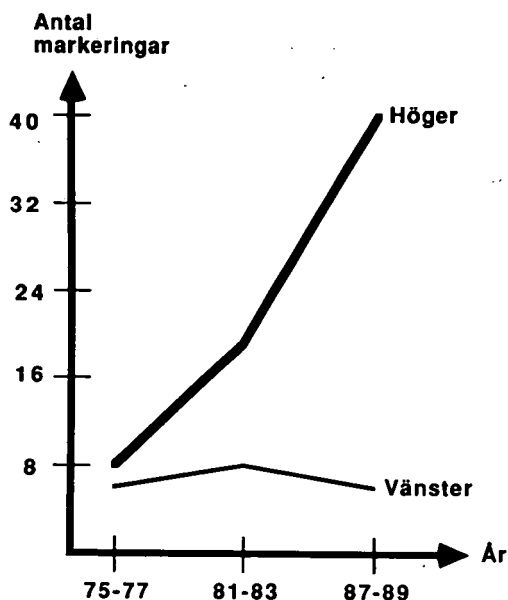
Det är inte meningsfullt att jämföra kurvornas höjd, däremot deras lutning. Det man kan se är alltså en nedgång i både höger- och vänsterkurvorna mellan perioderna 69-74 och 75-80, vad man skulle kunna kalla en

Tabell 2. Ideologisk färgning av TV-nyhetsinslag med ekonomisk-politisk inriktning.⁴

Ideologi	Aktuellt		Rapport		Totalt	
	80/81	86/87	80/81	86/87	80/81	86/87
Nylib	25	34	31	27	28	31
Keynesiansk	19	19	21	21	20	20
Marxistisk	2	1	1	1	2	1
Neutral	54	46	47	51	50	48
Summa	100	100	100	100	100	100

avideologisering i höger-vänstertermer. Efter denna period stiger både kurvorna uppåt, men högerkurvan visar en brantare stigning.

Som synes fortsätter vänsterkurvan att stiga under 80-talet, medan högeroffensiven tycks avta ganska drastiskt. Det är dock svårt att dra några slutsatser av detta resultat, speciellt som nedgången bara bygger på mätningarna från en treårsperiod. I SvD syns ett annat mönster:

Figur 3. Höger- och vänsterkurvan i Svenska Dagbladet.

SvDs debattsida Brännpunkt visar inte upp någon polarisering i debatten vid 80-talets slut. Det är istället fråga om en allt mer dominerande högerargumentation. (Kurvan får man dock ta med viss försiktighet eftersom den bygger på små absoluta tal: de lägsta punkterna representerar endast sex observationer och den högsta punkten 38.)

3.4 Vilka deltog i debatten?

Två skilda förklaringar till de ideologiska förändringarna i dagstidningsdebatten ligger nära till hands. Högerförskjutningen skulle enligt den ena kunna bero på att nya kategorier människor börjat skriva på debattsidorna. Den andra förklaringen säger att det varit ungefär samma kategorier författare under åren och att alla eller flera av dessa bytt åsikt. Artikelförfattarna har därför klassificerats så långt möjligt utifrån presentationen av dem i debattartiklarnas ingresser, bildtexter o.d. Jag har antagit att tre olika egenskaper skulle kunna

vara relevanta för vilka ideologiska budskap dessa personer producerar:

För det första om de företräder det privata näringslivet eller till detta knutna organisationer eller om de företräder den offentliga sektorn, eller bedriver sin verksamhet inom denna. Detta är speciellt intressant med tanke på den propagandaoffensiv SAF, Industrieförbundet och till dem kopplade organisationer genomfört under 80-talet. Har företrädare för dessa organisationer fått ökat utrymme på debattsidorna?

För det andra författarnas samhällsposition. Tillhör de en samhällselit, ett mellanskikt eller en underordnad grupp? Är de män eller kvinnor?

För det tredje är författarnas koppling till politiska partier intressant i detta sammanhang.

3.4.1 Privata näringslivet kontra offentliga sektorn

I tabell 3 visas hur många artiklar som kunnat klassificeras som författade av (eller för – säkert har många artiklar inte författats personligen av de maktpersoner som står med sitt namn under) en företrädare för det privata näringslivet. Hit har endast räknats företrädare för stora företag eller arbetsgivarorganisationer. Den stora grupp författare som utgör journalister med mer eller mindre lös knytning till privata medier, t.ex DN och SvD, har inte räknats. Eftersom de här räknade artikelförfattarna har höga positioner i samhället är det inte troligt att det skulle gömma sig så många fler av dem bland de författare som inte kunnat klassificeras p.g.a. bristfällig information i samband med artikeln (hög titlar tenderar att bli hågkomna).

Tabell 3. Antal artiklar som författats av en företrädare för det privata näringslivet, absoluta tal. (84 artiklar per tidning och treårsperiod har undersökts.)

	69-71	72-74	75-77	78-80	81-83	84-86	87-89
DN	2	4	4	5	3	3	7
SvD	-	-	6	-	6	-	16

Som man kunde förvänta sig är det privata näringslivet alltså något mer företrätt i SvD. Variationen över tiden är inte stor, men förmodligen speglar det faktum att det högsta antalet företrädare för näringslivet återfinns under den sista treårsperioden för båda tidningarna, en intensifierad verksamhet, alternativt ett utfall av det tidiga 80-talets intensiva verksamhet, hos SAF och dess organisationer. Gyllenhammar med kolleger har blivit både flitigare och mer accepterade debattdeltagare. Nästan var femte artikel i urvalet ur SvD under den sista perioden har författats av någon företrädare för denna exklusiva grupp.

Det stora flertalet författare är annars offentliga-

ställda (tabell 4). Även här har gruppen journalister och andra skriftställare räknats bort, även riksradijournalister. Siffrorna kan vara i underkant då det är tänkbart att en del av de författare om vilken informationen är bristfällig också verkar inom någon del av den offentliga sektorn.

Tabell 4. Antal artiklar som författats av någon offentliganställd, absoluta tal. (84 artiklar per tidning och treårsperiod har undersökts.)

	69-71	72-74	75-77	78-80	81-83	84-86	87-89
DN	42	42	41	45	50	53	50
SvD	-	-	41	-	61	=	50

Att andelen offentliganställda artikelförfattare är så pass stor är inte underligt. Här ryms en mängd olika grupper inklusive beslutsfattare av olika slag. Den helt dominerande undergruppen utgörs av personer inom sjukvård och utbildningsväsende, som överläkare, universitetslärare och professorer. Den näst största gruppen utgörs av personer inom offentlig administration eller med olika typer av statliga eller kommunala uppdrag, som de utsetts till på annat sätt än genom folkval. De folkvalda i riksdag, kommun och landsting utgör ingen speciellt stor grupp. Man kan inte säga att författarna i offentliggruppen "företräd" den offentliga sektorn på samma sätt som näringslivspersonerna företräd det privata näringslivet. Många av de offentliganställda författarna kritiserar olika delar av den offentliga sektorn. Näringslivspersonerna kritiserar inte det privata näringslivet.

De författare som varken klassificerats som företrädare för det privata näringslivet eller som verksamma inom den offentliga sektorn, skriver antingen i egenkap av skriftställare, t ex journalist eller författare eller som företrädare för någon organisation, facklig, politisk eller annan. Ett tredje alternativ är att författarna presenterats med enbart namn och inte kunnat klassificeras. Andelen författare som inte kunnat klassificeras i någon av de nämnda grupperna är över hela perioden 15 % för DN och 8 % för SvD.

3.4.2 Samhällsposition och kön

Det är inget genomsnitt av befolkningen som skriver på debattsidorna:

Tabell 5. Debattartikelförfattare uppdelade på samhällsposition i procent. Bastal: DN 588 artiklar, SvD 252 artiklar.

	Arbetare	Mellanskikt	Elit	Oklassificerbara
DN	0	42	42	16
SvD	0	29	55	16

Uppdelningen i "elit", "mellanskikt" och "arbetare" är hämtad från forskningsprojektet *Televisionens idévärld*. (Andrén et al 1986) Indelningen bygger på angiven yrkestillhörighet. Eliten, vilken i *Televisionens idévärld* går under beteckningen "personer med makt och inflytande" (Andrén et al 1986:71) är mycket utpräglat en sådan. Här återfinns t ex statsråd, ledamöter i riksdag, kommuner och landsting, generaldirektörer, ledare för stora företag och för rikstäckande organisationer som SAF och LO samt professorer. De som klassificerats som "mellanskikt" i tabell 5 är så gott som aldrig grundskolelärare, sjuksköterskor eller syokonsulenter. De är istället universitetslektorer, bankdisponenter, avdelningschefer eller andra byråkrater under de allra mest inflytelserika nivåerna, alltså genomgående ett högre mellanskikt snarare än ett lägre. En stor grupp som räknats till mellanskiktet i tabell 5 är gruppen skriftställare, varav endast ett fåtal, som chefredaktörer eller riksradiochefer, räknats till eliten. Som "arbetare" i *Televisionens idévärld* räknas personer yrkesverksamma i kroppsarbete/industriarbete och de mest underordnade kontors- och servicearbetena. (Andrén et al 1986:70) I hela materialet finns en artikelförfattare som hamnar i denna kategori - en betongarbetare.

En icke oväntad skillnad mellan de båda tidningarna som inte framgår av tabellen, är att fler militärer av hög rang skriver i SvD än i DN.

Det finns även här en grupp författare, cirka 16 % för vardera tidningen, som inte kunnat klassificeras p g a bristande information i ingressen. Det förefaller troligare att dessa personer inte tillhör det absoluta elitskiktet, än att man glömt presentera dem som generaldirektörer eller överstar. Det kan alltså hända att andelen mellanskikt och arbetare i verkligheten är något större än vad som framgår här.

Vad gäller DN varierar andelen författare från elitskiktet under de olika perioderna mellan knappt 39 % och knappt 56 % av de författare som kunnat klassificeras enligt samhällsskikt. Dessa variationer tycks vara slumpmässiga i det att ingen trend över tiden kan utläsas. För SvD, som har en högre andel författare från elitskiktet totalt sett, syns däremot en trend: Brännpunkt i Svenska Dagbladet har i allt högre grad blivit ett reservat för samhällets elitskikt:

Tabell 6. Debattartikelförfattare från olika samhällsskikt som procentandel av de kodbara författarna i SvD.

	75-77	81-83	87-89
Arbetare	0	0	0
Mellanskikt	48	32	24
Elit	52	68	76

En undersökning i maktutredningen av debattartikel-författare i DN och SvD under ett år, nov -88 – okt -89, visar också en kraftig överrepresentation av samhällets elit- och mellanskikt (Petersson et al 1990, tabell 9.8, s 180) Uppdelningen är dock inte gjord på ett med ovanstående resultat jämförbart sätt.

Diverse olika mediastudier visar att kvinnor är klart underrepresenterade i medierna. I programmen i svensk television räknades de i början av 80-talet till mellan 24 och 27 % av alla personer. På bild på DNS förstasida har andelen kvinnor ökat från 28 till 39 % vid en jämförelse mellan 1983 och 1988/89 (Andrén 1989:18). Att kvinnorna lyckats komma ivägen för DN-journalisternas kameror på ett effektivare sätt under 80-talets sista år, motsvaras möjligen av en svagt uppåt-gående trend för deltagande på DNS debattsida. Några sådana nyordningar förekommer dock inte i SvD, där de kvinnliga författarna som högst uppgick till 7%:

Tabell 7. *Artikelförfattarna i DN och SvD efter kön. Andelen kvinnliga författare i %.*

	69-71	72-74	75-77	78-80	81-83	84-86	87-89
DN	13	11	15	10	20	17	25
SvD	-	-	7	-	4	-	7

Maktutredningens undersökning visar en mindre andel kvinnliga författare för DN under året nov -88 – okt -89, nämligen 19 %, än i mitt urval under perioden 87-89 och en högre andel kvinnliga författare i SvD under samma period, nämligen 14 % (Petersson et al, tabell 9.8, s 180).

3.4.3 Deklarerad partitillhörighet

När det gäller uppgiven partianknytning hos författarna, dominerar som väntat folkpartiet för DN och moderaterna för SvD:

Tabell 8. *Andelen artiklar med angiven partitillhörighet hos debattartikelförfattarna, procent. Bastal: 588 artiklar för DN och 252 för SvD.*

	fp	s	m	c	vpk	mp	kds
DN	5	3	2	2	1	0	0
SvD	5	4	8	2	0	1	0

Under maktutredningens undersökningsår 88-89 skilde sig detta mönster för DN något från ovanstående resultat: socialdemokraterna hade här flest artiklar, följt av folkpartiet. Miljöpartiet hamnade på platsen efter moderaterna i antal artiklar. För SvD var ordningen mellan partierna exakt densamma som i denna undersökning (Petersson et al tabell 9.8, s 181 och s 184). Under

maktutredningens undersökningsår var andelen artiklar med angiven partitillhörighet cirka en fjärdedel av alla artiklar i bägge tidningarna. För urvalet under hela tidsperioden i mitt material är dessa siffror knappt 14 % för DN och drygt 20 % för SvD.

Många av de övriga skribenterna har antagligen fasta knytningar till riksdagspartierna utan att detta anges i presentationerna. Man kan tänka sig att speciellt samhörighet med socialdemokratin förekommer hos de många offentliga makthavare som fungerar i olika statliga verk m m.

Här finns inga intressanta skillnader över tiden som kan förklara de ideologiska förändringarna. I DN har andelen skribenter med deklarerad partifärg ökat något. Ökningen är dock utslagen över alla partierna.

Sammanfattningsvis kan sägas att debattsidorna i dessa båda tidningar är en verklig eliternas tummelplats, som för Svenska Dagbladets del blivit alltmer av detta under åren. En typisk debattartikelförfattare är en manlig professor. Kvinnliga författare utgör en liten minoritet men har något förbättrat sina positioner i Dagens Nyheter. Man har större statistisk chans att få läsa en debattartikel av en kvinnlig elitperson än av en manlig arbetare. Skribenter med angiven partifärg är inte så vanliga. Bland dem dominerar det borgerliga riksdagsblocket. Den stora majoriteten författare är verksamma inom den offentliga sektorn (vilket inte behöver betyda att de försvarar den), men det verkar som om det privata näringslivet har tagit sig in på debattsidorna i högre grad under slutet av 80-talet.

Det finns inget som tyder på att den ideologiska högerförskjutningen kan förklaras med att det är olika grupper författare som skrivit under olika perioder vad gäller Dagens Nyheter. Den kraftiga högersvängningen i Svenska Dagbladet kan möjligen delvis förklaras av att Brännpunkt släppt in fler företrädare för det privata näringslivet. Allt fler av författarna på Brännpunkt kommer också från samhällets elitskikt, men det är svårt att säga vad detta betyder för åsiktsförändringen.

4. Ideologisk förändring i Magasinet?

För att söka utröna om svängningen åt vänster på DNS debattsida under 80-talets sista år kan tänkas spegla en verklig förändring i kulturklimatet gjordes ytterligare en mediastudie, en undersökning av ett antal inslag och hela program i TV2s Magasinet under perioderna 1981-83 och 87-89.

Magasinet representerar en speciell typ av program som sysslar med aktuella, oftast politiska, händelser som belyses med reportage, debatter och intervjuer. De fyller inte samma funktion som dagstidningarnas debattsidor eftersom de, liksom övriga program i Sveriges Radio, är underställda radiolagen som bla stipulerar

opartiskhet och saklighet och eftersom de i mycket högre grad än debattsidorna är journalistiska produkter.

Program av den här typen bör ändå kunna fungera väl som kulturindikatorer: på grund av sin nyhetskaraktär behandlar de det aktuella och nya, på grund av sin debattkaraktär saknas inte uttalanden i tiden av kända debattörer. Naturligtvis kan programmakarna helt styra uppläggnings- och vinklingen av programmen – de är mer än grindvakter. Programmets själva karaktär torde ändå göra dem trendkänsliga.

I analysen har jag dels jämfört nästan alla inslag som handlade om den offentliga sektorn under de båda perioderna, dels studerat hur man ställt sig till ett ämne som dock bara förekom under det tidiga 80-talet: eliten i det privata näringslivet, hur denna grupp människor rekryteras, utbildas, verkar m.m.

Urvalet av inslag och program baserar sig på den typ av innehållsbeskrivning som görs av programredaktionernas "dagen-efter"-listor.

4.1 Ideologianalys och formanalys

Först gjordes en analys av programmets innehåll, där jag sökte avgöra om programmen gav uttryck för nyliberala/nykonservativa idéer eller ej. Till varje inslag eller program ställdes tre frågor:

- 1) Vad, om något, problematiseras, ifrågasätts eller beskrivs som ett centralt problem i programmet med dess olika delar, som studiointervjuer och reportage?
- 2) Föreslås lösningar till problemen, i så fall vilka?
- 3) Görs det någon polarisering mellan olika parter som företräder olika problemlösningsförslag eller mellan förslagen? I vilken mån får i så fall dessa olika parter komma till tals och hur porträtteras de, eller vilken uppbackning får olika förslag?

För att besvara frågorna analyserades både bild- och ljudaspekter.⁵ En sammanvägning av svaren på dessa frågor ansåg jag ge en god uppfattning om vilken ideologi som framträdde i programmen.

Utöver denna analys har en formaspekt hos programmen undersökts: om programmets form är "lös" eller "tät". Att formen är "tät" innebär att programmet är upplagt så att det pekar ut en speciell tolkning, ett visst ställningstagande, och således hårt styr tittarna. Ett program med "lös" form kan innehålla tvetydigheter och motsägelser och peka i olika riktningar: publiken blir inte pådyvlad ett ställningstagande, utan erbjuds olika alternativ. Ett program med lös form ger intryck av högre neutralitet och opartiskhet. (Elliott et al 1983:161)

4.2 Magasinet och den offentliga sektorn

Ett helt centralt debattämne för högerframstötaren varit den offentliga sektorn. Typiska nyliberala åsikter

rörande den offentliga sektorn är:

– Att den offentliga sektorn är för stor och bör skäras ner, alternativt att delar av eller hela verksamheten bör privatiseras.

– Att den offentliga sektorn fungerar dåligt just därför att den är offentlig och inte verkar på samma sätt eller på samma villkor som den privata sektorn. För att den offentliga sektorn ska förbättras bör mer av managementfilosofi få tränga in i verksamheten, tex med större inslag av konkurrens mellan olika delar av den offentliga sektorn eller med den privata sektorn samt större lönespridning och ökade karriärmöjligheter för personalen.

Nykonservativa idéer förknippade med detta ämne skulle vara ett förhållande av den "traditionella" metoden att lösa omhändertagandet av barn, gamla och sjuka, nämligen att detta sker inom familjens ram, företrädesvis av de traditionella vårdarna, dvs kvinnorna. Även denna lösning skulle alltså betyda en nedmontering av den offentliga sektorn, men inte en överföring av dess verksamhet till privata vinstintressen, utan till en oavlönad icke-offentlig sfär.

En kritisk hållning till den offentliga sektorn med andra förtecken än nyliberala eller nykonservativa, skulle tex kunna fokuseras på resursbrist eller att det inte är mänskliga behov som får styra verksamheten.

Inslagen om den offentliga sektorn under den tidiga perioden har jämförts med inslagen under den sena perioden. Praktiskt taget alla inslag under de två perioderna som behandlar sjukvård, äldreomsorg och barnomsorg har tagits med. Något enstaka inslag har uteslutits därför att det bara var några få minuter långt. Några längre inslag som rörde andra delar av den offentliga sektorn: polisen, rättsväsendet, postens verksamhet och grundskolan har inte tagits med. Sammanlagt analyserades elva längre inslag, varav fyra sändes under den tidiga perioden och sju under den senare. Detta är visserligen ett litet antal inslag, men det täcker så gott som allt som sänts i Magasinet om den offentliga sektorns mer omdebatterade delar under de sex åren.

Resultatet av analysen stöder hypotesen att högervågen hade ett kraftigare genomslag i början än i slutet på 80-talet. Under den tidiga perioden handlar ett inslag om barnomsorg och pedagogik, ett om en sammanlutning kallad Hemarbetandes Riksorganisation, ett om en familj som söker byggnadslån för att bygga ett handikappsanpassat flergenerationshus så att de själva kan vårda sina gamla föräldrar istället för att låta samhället göra det, samt ett om kritik mot hela den offentliga sektorn.

Inslaget om barnomsorgen kan knappast sägas uttrycka nyliberala idéer. Dock är ett av flera huvudförslag till vad man ska göra med framtidens barnomsorg inne på vad som tycks vara ett övergivande av målet om

dagis åt alla barn från 18 månaders ålder (som vid denna tid var det uttalade politiska målet). En av de intervjuade i studion förespråkar istället en allmän förskola fem timmar om dagen för barn från tre års ålder. Varianten med den kortare allmänna förskolan understöds av ett mycket positivt reportage om franska förskolor.

Det andra programmet ger en okritisk presentation av de hemarbetandes riksorganisation. Trots viss oklarhet i programmet om vad HARO egentligen står för, förefaller flera av dess åsikter om föräldraskap och familjepolitik nykonservativa. Ingen kritiker av sådana åsikter kommer till tals i inslaget.

I både det tredje och det fjärde programmet, det om flergenerationshuset och det som handlar om kritik av den offentliga sektorn, görs problematiseringar som ligger helt i linje med den nyliberala kritiken av myndigheter och offentlig sektor och presenteras nyliberala eller nykonservativa lösningar.

I programmens diskussion om den offentliga sektorn vid 80-talets början finns alltså tydliga spår av nyliberala och nykonservativa problemformuleringar och lösningar. Under 80-talets sista tre år ser diskussionen annorlunda ut. Under dessa år förekommer tre program eller långa inslag om barnomsorgen, två om äldreomsorgen och två om mentalsjukdom och mentalsjukvård.

Även dessa program ifrågasätter ibland den offentliga sektorns verksamhet, men inte utifrån kritiken att denna sektor är för stor eller borde drivas mer som institutioner i det privata näringslivet. Dessa program presenterar ofta olika förslag till lösning på de problem man behandlar: hur barnomsorgen ska räcka till, vilken pedagogik man ska ha, hur vi ska kunna ta hand om den växande andelen gamla pensionärer, hur man kan skapa ett drägligare liv för de mentalsjuka och deras anhöriga. Oftast går dessa förslag i riktning mot större satsningar på den offentliga sektorn, mer utbildning av personalen, högre löner, bättre skyddsnet för de mentalsjuka som kommer ut från de nedlagda mentalsjukhusen, bättre stöd för de anhöriga osv. Privatisering förekommer inte alls som lösningsförslag. Endast i ett program är en av flera presenterade lösningar ett kommunalt dagis som uppges drivas som ett småföretag (satsning på ledarskap, större lokalt ansvar för dagiset ifråga för t ex ekonomin).

4.3 *Magasinet och näringslivets eliter*

Under 80-talets början förekommer några inslag på ett intressant tema: skildringar av personer som befinner sig i det svenska näringslivets absoluta topp eller som utgör "de nya kapitalisterna". Temat är intressant därför att personer i denna grupp på ett nytt sätt deltagit i den offentliga debatten under 80-talet. *Nyliberala* föreställningar knutna till dessa personers verksamhet skul-

le vara t ex:

- En positiv inställning till ledaregenskaper, entreprenörsanda och framgång på det ekonomiska fältet.
- Att sådana egenskaper betraktas som positiva även på andra områden i samhället än det privata näringslivet.
- Att den samhällsanalys som personer i dessa positioner gör är värd att lyssna på därför att de befinner sig i en position där de kan avgöra "vad som är bra för Sverige".

Massmedieinnehåll där det nyliberala budskapet trängt igenom kunde alltså förväntas förmedla denna syn i sin porträttering av dessa personer som individer eller grupp.

Det finns ingen given *nykonservativ* hållning som skiljer sig från den nyliberala gentemot det beskrivna fenomenet.

En kritisk inställning till fenomenet kunde ta sig uttryck i ett ifrågasättande av det rättmätiga i denna grups inflytande, av personernas egenskaper, livsstil och åsikter eller av managementfilosofin.

Alla inslag som enligt de "dagen efter"-listor enligt vilket urvalet skett, föreföll att ta upp temat om det privata näringslivets eliter, har analyserats. Något gränsfall lämnades utanför.

Först kan konstateras att näringslivets ledarskap uppmärksammades under den tidiga perioden men inte under den sena. Under 1981 förekom ett långt inslag som utgjorde en presentation av och intervjuer med några av dessa toppar, samt ett program som presenterar Jan Carlzon och SAS nya managementidéer. Under 1982 görs ett program om de nyrika, "de nya kapitalisterna" och ett reportage från en näringslivets chefskola.

Under den sena perioden finns endast ett reportage som snuddar vid ämnet: det nya storstadsfenomen som är relaterat till nyrikedom och klippekonomi – unga yuppies.

Det har följaktligen inte gått att använda detta tema för en jämförelse mellan de två perioderna. Det var ändå av intresse att se hur man förhållit sig till temat under det tidiga 80-talet, då enligt hypotesen högervågen på idéplanet var som starkast.

Programmet med porträtten av de två näringslivstopparna Gad Rausing och Hans Cavalli-Björkman exponerar en del av det som skulle kunna vara en nyliberal inställning: beundran av dessa personers framgång och driftighet lyser igenom. Det förekommer ingen som helst kritik av dessa personer eller deras verksamhet. Vidare ges de gott om utrymme att utveckla sin samhällsanalys utan att bli ifrågasatta eller konfronterade med andra typer av analyser.

Programmet med Janne Carlzon är mycket annorlunda. Här görs en uppenbar polarisering mellan Carlzon

och hans metoder och den kritiska hållning mot detta som reportage och studiointervju andas. Carlzon själv, som företrädare för den kritiserade synen, får dock chansen att utförligt argumentera för sin filosofi.

Programmet om "de nya kapitalisterna" kan inte heller sägas uttrycka nyliberala värderingar. Den nya kapitalistklassens ekonomiska verksamhet beskrivs som icke-produktiv och därför inte bra för Sverige. Huvudtendensen i programmet håller sig inom den liberala ramen: lösningen på problemet är en annorlunda typ av kapitalistisk ekonomi. Det förekommer dock ett annat lösningsförslag – kapitalismens upphävande – som CH Hermansson framför i en studiointervju.

Det fjärde inslaget handlar om dels "headhunting", sökandet efter lämpliga chefer, dels chefsutbildning. Man kan inte finna någon glorifiering av dessa verksamheter i programmet, men inte heller någon kritik. Ingen egentlig problematisering görs – man skildrar snarare med en smula förundran dessa verksamheter i tiden.

Sammanfattningsvis har man alltså uppmärksammat olika fenomen som har att göra med näringslivets eliter under det tidiga 80-talet, men inte under det sena. Det finns ingen genomgående ideologisk hållning: ibland har man ställt sig kritisk, ibland ger programmen uttryck för de nyliberala värderingarna.

4.4 Möjliga förklaringar till förändringarna i *Magasinet*

Sammantaget pekar analysen av de femton långa inslagen eller programmen, om än svagt, mot att det förekom en rätt kraftigt flirt med nyliberalismen under 80-talets början, som inte återfinns vid decenniets slut. Ett visst stöd, alltså, för att det faktiskt varit fråga om en ny svängning i kulturklimatet.

Det finns dock ett par alternativa förklaringar till att förändringen i programmen alls skulle ha någonting att göra med kulturklimatet. Den ena säger att det beror på att det är olika personer som gjort programmen vid de olika perioderna, den andra att det är fråga om en förändring i programmets form som kan ge ett felaktigt intryck av förändring i det ideologiska innehållet.

Programmen har gjorts av olika personer. Under den tidiga perioden förekommer program dels av en Stockholms-redaktion, dels av en redaktion i Malmö. Under den senare perioden har alla analyserade program gjorts i Stockholm. Det är också olika redaktörer och projektledare/programledare under de båda perioderna. Sex olika personer förekommer som programledare i studion. Annika Hagström, som är den enda som förekommer som programledare vid båda perioderna, är med och leder båda vissa av de program som bedömts som innehållande en god portion nyliberalism eller nykonservatism och några som inte bedömts så. Detsam-

ma gäller Göran Rosenberg. Personsammansättningen kan kanske förklara en del av de ideologiska skillnaderna, men inte allt. I en intervju uppgav Birgitta Evers, redaktör för *Magasinet* under hela den senare undersökningsperioden, att *Magasinet*s innehåll är en gruppprodukt. Olika medlemmar i den åtta personer starka redaktionen har inflytande över ämnesval och uppläggning av programmen och kommer med idéer, som oftast hämtas från den aktuella händelseutvecklingen.

Evers antog att ideologiska skillnader mellan de två perioderna i hög grad förklaras av vilka personer som gjort programmen och att framför allt redaktör och projektansvarig/programledare har stort inflytande över uppläggnings. Men hon uppgav också trender som viktiga: de som arbetar med programmen sysslar med aktuella händelser och personer och står inte fria från påverkan. Ibland söker de agera käringen mot strömmen och kritiskt ifrågasätta trender, men mycket går också ut på att belysa nya förslag. De nyliberala lösningarna kan ha uppfattats som nya och spännande i början av 80-talet.

En annan alternativ förklaring till att förändringarna i programmen skulle uttrycka en förändring i kulturklimatet är att det är något i programmets form som förändrats. En sådan förändring pekas på i en studie av *Magasinet*-program under 80-talet (Stoehrel 1990). Enligt Stoehrel ändrar programmen karaktär från en tät form i slutet av 70-talet, till program som kan ha antingen en tät eller lös form i mitten av 80-talet till program med lös form under slutet av 80-talet. Denna rörelse från tätare till lösare form får visst stöd i min undersökning vid en jämförelse av de åtta program som analyserats under perioden 81–83 med de sju program som analyseras under 87–89. Det betyder alltså att programmen vid 80-talets slut framstår som neutralare och att en ideologisk vinkling är lättare synlig vid 80-talets början.

Men detta är inte förklaringen till de ideologiska skillnaderna mellan de båda perioderna. För det första förekommer program med tät form, som inte styr i nyliberal riktning. För det andra förekommer i de program som har utpräglad lös form vid den senare perioden inte de nyliberala idéerna som alternativ bland flera möjliga. Företrädare för dessa lösningar förekommer knappast alls och de problemformuleringar som görs under den senare perioden utgår inte från en nyliberal kritik. De program som har lös form saknar inte ideologiskt innehåll, även om de inte tydligt utpekar en bestämd lösning. Det ideologiska budskapet i ett sådant program ligger i val av studieobjekt, problemformulering och val bland ett snart sagt oändligt antal möjligheter till lösningar av samhällsproblemen.

5. Slutsatser

Resultaten från innehållsanalysen av de båda morgontidningarna, samt den refererade studien av radions ekonomiprogram, pekar starkt i riktning mot att något ganska dramatiskt hände i det svenska kulturklimatet alldeles i början av 80-talet: då slog den nyliberala ideologin igenom i massmedierna. Både Lönnroths artikel, som refererats och en studie av Rune Premfors pekar mot att det också var vid denna period som en nyliberal ekonomisk analys började användas som underlag för regeringspolitiken. Premfors identifierar år 1980 som det år de nyliberala idéerna fick ett genombrott i den parlamentariska politiken (Premfors 1984). Lönnroth anger 1980/81 som en tid av särskilt starka meningsbrytningar och åsiktsbyten bland nationalekonomerna. (Lönnroth 1988)

Ekonomi synes ha varit central för det ideologiska omslaget. I början av 80-talet befann sig Sverige i en ny ekonomisk situation: ekonomisk kris i en ekonomi som mer än tidigare var inknuten i den internationella ekonomiska väven. Tidigt ut att omvärdera var ekonomerna. De ideologiska förändringar som skett tycks dock mycket mer djupgående än en förändring i synen på vilka ekonomiska åtgärder som regeringar bör ta till. Det är troligt att förändringarna enligt ett slags ideologernas logik gäller även "eviga" frågor som vad som konstituerar rättvisa, vilken typ av jämlikhet som är eftersträvarvärd och spänningen mellan individ och kollektiv. Viktigt för de nyliberala idéernas genomslag har det privata näringslivets omfattande propagandaverksamhet säkerligen varit.⁶

Undersökningsresultaten pekar också, men inte lika starkt, i riktning mot att det skedde en ny, men kanske svagare, omsvängning mot slutet av 80-talet. Det är förmodligen riktigast att beskriva denna som en polarisering av debatten. Det kan vara så att de nyliberala argumenten mött mer mothugg. Det är viktigt att konstatera att nyliberalismen inte nått en hegemonisk status inom den ideologiska sfären, mer än möjligen på vissa politikområden, om man med "hegemoni" menar ett ideologiskt tillstånd där de dominerande värderingarna inte ifrågasätts. De nyliberala idéerna är långt ifrån allmänt accepterade i de debattfora jag studerat. Vissa tecken tyder alltså på att nyliberalismen är starkare ifrågasatt nu än vid 80-talets början.

Som nämnts bör man vara försiktig med slutsatser om den allmänna opinionen utifrån denna typ av studie. Studien rör elitopinioner. De grupper som har det största materiella utbytet av en välfärdsstat – lågavlönade och kvinnor som är beroende av den offentliga sektorn som både arbetsgivare och realistiskt sett en förutsättning för ett yrkesverksamt liv – är nästan inte alls representerade i det undersökta debattmaterialet.

Undersökningen sträcker sig fram till och med 1989. Det exceptionella året 1990 när allt som inte kunde hända hände, kan ha betytt nya förändringar i det ideologiska tänkandet. År 1991 synes inte heller bli ett år med brist på dramatik. En förutsägelse kan ändå vara att det svenska ideologiska klimatet under 90-talet kommer att präglas av ökad polarisering, bland annat längs högervänsterdimensionen, och att den nyliberalt influerade regeringspolitiken samt den ekonomiska krisen kommer att bidra till ett vänsteruppsving.

Kristina Boréus

Noter

¹ I en avhandling undersöks den svenska välfärdsstatens åsiktsmässiga och politiska förankring efter 1970. Resultaten visar att det finns ett grundmurat stöd för centrala välfärdspolitiska områden, som dessutom blivit starkare under 80-talet, men däremot en kritik mot välfärdsstatens administrativa sidor. Det är framför allt arbetarklassen som är välfärdsstatens stöttepelare. Högre tjänstemän och företagsledare är de mest kritiska. Med andra ord tenderar samhällets eliter (åtminstone av vissa slag) att vara de mest negativa till den offentliga sektorn. (Svallfors 1989) I maktutredningens undersökning av samhällseliter framkommer att befolkningsgenomsnittet är radikalare längs vad som benämns den "rödgröna dimensionen" än genomsnittet av eliterna. Befolkningen är bl.a. mer negativ till att minska den offentliga sektorn, mer positiv till att minska inkomstskillnaderna i samhället, mindre positiv till att sälja statliga företag till privata köpare och mindre positiv till att mer av sjukvården skulle bedrivas privat. I de frågor som gäller solidaritet med de mest utsatta – invandrare, flyktingar, u-hjälps och socialbidrag, visar dock de flesta eliter en mer generös hållning än befolkningsgenomsnittet. (Näringslivets elit utgör här ett undantag med mindre generös hållning än befolkningsgenomsnittet.) (Maktutredningens huvudrapport: 337 ff) I en undersökning av opinionen i Storbritannien hävdas att individualismen och thatcherismen inte har segrat i den brittiska arbetarklassen. Det finns vissa tecken på större konservatism i moralfrågor, men britterna är enligt undersökningen fortsatt "ekonomiskt radikala". (Rentoul 1989) Svenska och brittiska opinionsdata skulle möjligen också kunna tolkas så att högersvängningen tagit sig olika uttryck inom olika befolkningsgrupper. Eliterna har anammat nyliberalismen, medan stora befolkningsgrupper inte blivit nyliberala, men väl släppt en del solidaritet med svaga grupper och blivit mindre toleranta mot minoriteter. Ökad främlingsfientlighet kan tolkas som en högersvängning, men inte som en nyliberal sådan. Kanske är detta en indirekt effekt av nyliberalismens genombrott: denna har undergrävt legitimiteten

ten hos andra ideologier, som socialliberalism och olika vänsterideologier, där solidariteten med svaga eller förtryckta grupper var central.

Opinionsstudier i USA visar också att allmänheten inte alls har gått åt höger i samma utsträckning som eliterna. (Ferguson & Rogers 1986) Se även Blumenthal 1986, som understryker att det konservativa maktövertagandet i USA har skett på elitnivå och förberetts av eliter.

- 2 Ett stort tack till Kjell Nowak för alla råd vid såväl uppläggning som redovisning av massmedieundersökningarna. Dubbelkodningen har utförts av Kristina Riegert och med medel från Kungliga Vetenskapsakademien.
- 3 En valundersökning visar en måttlig förskjutning åt vänster mellan 1985 och 1988, både då väljarna placerar in sig själva längs höger-vänsterskalan och i deras svar på frågor som avser att indikera höger-vänsterståndpunkter. Som påpekats tidigare ska man dock vara försiktig med att dra paralleller mellan sådana opinionsstudier och studier av medieinnehåll.
- 4 Tabell 9 i Lönnroth. Tabellen bygger på undersökningar av Bernt Vitans av de inslag som bedömts ha ekonomisk-politisk inriktning i Rapport och Aktuellt under perioderna 15/10 1980-12/11 1981 och 7/10 1986-12/1 1987. Under den tidiga perioden granskades drygt 17 och under den senare drygt 20 timmar nyhetsändring.
- 5 För en detaljerad beskrivning av hur analysen gått till, se Boréus 1991.
- 6 Flera studier belyser denna verksamhet, t ex Bresky et al 1981 och Pestoff 1988.

Referenser

- Andrén, Gunnar, von Feilitzen, Cecilia, Holmqvist, Toive, Nowak, Kjell, Ross, Sven & Strand, Hans: *Forskningsprogrammet Televisionens idévärld, Metod*. (Centrum för masskommunikationsforskning, Sthlms universitet 1986)
- Andrén, Gunnar: "Kön, kultur och samhälle", Nowak Kjell et al: *Folket i TV Demografi och social struktur i televisionens innehåll*. (Centrum för masskommunikationsforskning, Sthlms universitet 1989)
- Bastiat, Fredric: *Economic Harmonies*. (The Foundation for Economic Education Inc. 1964)
- Blumenthal, Sidney: *The Rise of the Counter-Establishment From Conservative Ideology to Political Power*. (Times Books 1986)
- Boréus, Kristina: *Nyliberalism i Magasinet? Om ideologisk förändring i Magasinsprogram under 1980-talet*. (Seminariestencil. Statsvetenskapliga inst., Sthlms univ. 1991)
- Bresky, Thomas, Scherman, Jan & Schmid, Ingemar: *Med SAF vid rodret. Granskning av en kamporganisation*. (Liber Förlag 1981)

- Buchanan, James M & Tullock, Gordon: *The Calculus of Consent. Logical Foundations of Constitutional Democracy*. (Ann Arbor Paperbacks 1974)
- Elliott, Philip, Murdock, Graham & Schlesinger, Philip: "'Terrorism' and the state: a case study of the discourses of television". *Media, Culture and Society* 1983 No 5
- Ferguson, Thomas & Rogers, Joel: *Right Turn. The Decline of the Democrats and the Future of American Politics*. (Hill and Wang 1986)
- Friedman, David: *The Machinery of Freedom*. (Harper & Row, Publishers, Inc. 1973)
- Friedman, Milton och Friedman, Rose: *Free to Choose*. (Secker & Warburg Limitid 1980)
- Hayek, Friedrich A: *Frihetens grundvalar*. (Ratio, AB Timbro 1983)
- Holmberg, Sören: "Åttioalets högervind", Holmberg och Weibull (red): *Åttioal, Svensk opinion i empirisk belysning*. (Statsvetenskapliga inst., Gbgs universitet 1989)
- Lönnroth, Johan: "Nyliberalismens genombrott i massmedia". *Socialistisk Debatt* 1/88
- Nozick, Robert: *Anarki, stat och utopi*. (Ratio, AB Timbro 1986)
- Pestoff, Victor A: *Näringslivsorganisationerna och politiken i Sverige*. TCO-info: Data, Dokument, Debatt. (TCO 1988)
- Petersson, Olof och Carlberg, Ingrid: *Makten över tanken*. (Carlssons bokförlag 1990)
- Premfors, Rune: "Coping with Budget Deficits in Sweden". *Scandinavian Political Studies*, No. 4 1984
- Rentoul, John: *Men and Mine. The Triumph of the New Individualism?* (Unwin Hyman Ltd 1989)
- SOU 1990:44: *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*
- Stoehrel, Veronica: *Berättarstruktur och Demokrati i Magasintypprogram*. (Inst. för journalistik, medier och kommunikation 1990)
- Svallfors, Stefan: *Vem älskar välfärdsstaten? Attityder, organiserade intressen och svensk välfärdspolitik*. (Arkiv 1989)

Kodschema

1. STAT, MARKNAD, KAPITALISM

Kritik av regleringar

- 1a Marknaden är överlägsen när det gäller att reglera den ekonomiska verksamheten, som prisbildning eller vad som ska produceras. /Selektiva statliga regleringar av marknaden är i allmänhet dåliga./ Bort med statliga försök att reglera marknaden genom exv prissubventioner eller bestämmelser om vem som får producera vad. /För "fri företagsamhet"/ Mot planhushållning.
- b Staten/samhället bör ingripa i marknadens fria spel genom viss kontroll av marknadskrafterna,

viss reglering, tex subventioner. /Inför fler eller hårdare statliga regleringar av marknaden./ Behåll befintliga regleringar.

- 2a Samhället bör inte söka styra eller reglera de privata företagens verksamhet eller produktion. /Upphör med sådan reglering./ Inför ej sådan reglering.
- b Det finns fördelar med regleringar av företagets verksamhet och produktion (för att exv tillgodose arbetsmiljökrav eller miljöhänsyn). Inför sådana regleringar./ Behåll befintliga regleringar.

Marknaden som modell

- 3a Alla paralleller mellan marknaden och andra system som politik, språk eller kultur.
- b Kritik av marknadsmodellen eller att den skulle kunna överföras till andra områden.

Välfärdsstaten

- 4a Samhället har inte (huvud)ansvar för välfärden eller sysselsättningen, varken för alla medborgare eller för grupper av människor.
- b Samhället har (huvud)ansvar för välfärden/sysselsättningen.
- 5a Välfärdsstaten kostar för mycket./ Offentliga sektorn är för stor./ Skär i den offentliga sektorn/ i de offentliga utgifterna./ Välfärdsstatens omfång är en orsak till den ekonomiska krisen.
- b Bygg ut/ rusta upp den offentliga sektorn./ Mot nedrustning./ Förslag till/ stöd till specifika offentliga satsningar.
- 6a Kritik av eller negativa omdömen om välfärdsstaten (tex att den tenderar splittra invånarna i intressegrupper) /välfärdspolitikerna som sådan. (Ej kritik av enskilda funktioner.)
- b Försvar av och positiva omdömen om välfärdsstaten/ välfärdspolitikerna (orden ska nämnas).
- 7a Marknaden sköter servicefunktioner bättre än det allmänna./ Privatisera nu samhälls service./ Inför privat konkurrens/ privata alternativ./ Avmonopolisera./ Stöd till existerande privata alternativ.
- b Det allmänna sköter servicefunktioner bättre än marknaden./ Öka det allmännas inflytande över välfärdsservicen./ Behåll befintligt inflytande./ Församhälleliga fler välfärdsfunktioner./ Kritik av marknadslösningar för välfärdsfunktioner.

Skatter

- 8a Skatter och arbetsgivaravgifter är stöld/ en påлага/ ett tryck/ en belastning/ en börda.
- b Skatter beskrivna som en mekanism som ger samhället eller vissa av dess grupper något positivt.

Demokrati

- 9a Demokrati beskriven som skydd av individers och minoriteters rättigheter (utom när man argumenterar för inflytande i proportion till en grups storlek)./ Ifrågasättande av majoritetsprincipen i politiken./ Ifrågasättande av principen "en man, en röst".
- b Demokrati som folkstyre eller majoritetsstyre./ Försvar av majoritetsprincipen i politiken./ Krav på utökat inflytande för riksdagen eller andra folkvalda organ gentemot näringslivet.

Kapitalismens väsen

- 10a Det finns en grundläggande harmoni i det kapitalistiska samhället./ Grupperna i ett sådant samhälle har i grunden harmoniska intressen.
- b Det finns grundläggande intressemotsättningar i det kapitalistiska samhället/i vårt samhälle.

II. INDIVID OCH KOLLEKTIV

- 11a Beskrivningar av människan eller den mänskliga naturen som individuellt nyttomaximerande (den ekonomiska människan).
- b Kritik av idén om den ekonomiska människan som icke användbar/ orealistisk etc.
- 12a Individen går före kollektivet./ Individer har en privat sfär som staten eller kollektivet måste respektera./ Kritik av "kollektivism".
- b Kollektivet får ibland sätta sig över individuella rättigheter/ Ospecificerade påståenden om att kollektivet går före individen./ Kritik av "individualismen".
- 13a Altruism är fult/ dumt./ Satsa på dig själv./ Det finns inga andra plikter gentemot andra än att lämna dem ifred./ Individuell nyttomaximering är rationell.
- b Det finns en plikt till altruism./ Altruism är rationell./ Vi har positiva plikter (tex plikten att hjälpa, inte bara lämna ifred) gentemot andra./ Kritik av egoism och själviskhet.
- 14a Positiv värdering av den starka, den uppfinningsrika, av ledaren, av ledaregenskaper, av den som

- höjer sig över massan, av geniet, av "eliten", av entreprenören, av entreprenörsanda.
- b Värnande av de svaga och deras rätt.

III. VÄRDEN

Frihet

- 15a Mer marknadsinflytande innebär mer frihet./ Det icke-statliga är fritt (fri radio, fria universitet etc)./ Marknadsstyrning är en förutsättning för friheten.
- b Mer marknadsinflytande är ett hot mot friheten.
- 16a Statligt/kollektivt ägande och socialisering hotar individuella fri- och rättigheter/ hotar det fria samhället.
- b Statligt ägande är en förutsättning för vissa individuella fri- och rättigheter.
- 17a Frihet som ett "negativt" begrepp: frihet förstås som enbart frihet från tvång från andra individer eller institutioner./ Argumentering mot "positivt" frihetsbegrepp.
- b Frihet som "positivt" begrepp, dvs. som möjlighet eller makt att förverkliga sina önskningar.

Ägande

- 18a Framhävande av privat eller personlig egendomsrätt./ Försvaret av det privata ägandet./ Mot statligt/kommunalt/kollektivt ägande av t ex företag./ Mot socialisering av produktiv verksamhet.
- b Kritik av den privata egendomsrätten./ För socialisering, för statligt, kollektivt, kooperativt m m ägande av produktiv verksamhet.

Rättvisa, jämlikhet

- 19a Rättvisa som en aspekt som gäller förvärv eller överföring av förvärv./ Rättvisa som "en karriär öppen för alla"./ Argumentering mot distributiv rättvisa/ utjämning/ nivellering.
- b Rättvisa som distributiv rättvisa./ Rättvisa som kompensation för en dålig utgångspunkt./ Positiv värdering av jämlikhet/ social eller ekonomisk utjämning/ spridning av makt eller ägande./ Negativ värdering av ekonomiska klyftor och ojämlikhet.
- 20a Ojämlikhet i fördelningen driver utvecklingen framåt/ är bra för ekonomin./ Tillåt ojämlikhet.
- b Ojämlikhet i fördelningen är skadlig för samhället.

Idealism

- 21a Idéerna bestämmer samhällets utveckling/ driver utvecklingen framåt.

- b Ekonomiska och sociala faktorer bestämmer samhällsutvecklingen.

Konservativa värden

- 22a Hänvisningar till nationen eller det svenska som något speciellt värdefullt, något att tro på etc. För nationell sammanhållning/ nationalism, snarare än internationalism.
- b Antinationalistiska uttalanden./ Kritik av nationalismen./ Framhävande av internationalism som något positivt./ För "internationell solidaritet".
- 23a Hänvisningar till en traditionell kvinnoroll som något positivt.
- b Kritik av den traditionella kvinnorollen/ traditionella könsroller./ Stöd till motarbetande av dessa.
- 24a Hänvisningar till (kärn)familjen som något speciellt värdefullt./ Försvaret av "familjen".
- b Kritik av kärnfamiljen./ Argumentering för andra samlevnadsformer.

Decentralisering – ett hot mot medborgarnas jämlikhet i den kommunala servicen?

Frågan om avreglering och stärkning av den kommunala självstyrelsen är aktuell i alla nordiska länder. Uppbyggnaden av den för de nordiska länderna typiskt starka offentliga förvaltningen och servicen har skett genom noggrann och omfattande lagstiftning samt ökad offentlig förvaltning. Av många orsaker har vi i dag nått slutet på denna väg. Nya tider kräver också nya medel. Några av dessa medel har i olika omfattning tagits i bruk: avreglering, decentralisering och starkare kommunal självstyrelse.

Decentraliseringens och avregleringens tid

Perioden för decentralisering och avreglering anses ha börjat år 1976 i Sverige.¹ Enligt min mening började perioden i Finland några år senare, efter år 1981.² Det tidigare kommunala lagstiftningsarbetet gällde ännu i början av 80-talet. Kommunernas skyldighet att utse en nämnd och en tjänsteman och rätten till statsbidrag motiverades vanligen i lagen med jämlikhet (tex i kulturlagen 1980). Trots att befogenheterna inom social- och hälsovården (det enda ministeriet) under 70- och 80-talet till stor del delegerats från de statliga myndigheterna till kommunerna, fastställde staten ännu i 1987 års budget med en halv tjänsts noggrannhet de kommunala tjänsterna.³